

DEĞERLİ TAŞLAR YÖNÜNDEN AHMET PAŞA DİVANI

Mutlu Melis ÖZGERİŞ*

ÖZ

Yüzyıllar boyunca insanoğlu tarafından kıymet atfedilen taşlar edebî metinlere değişik şekillerde yansır. Kimi zaman süs eşyalarında kullanımları ya da oluşumlarıyla, kimi zaman da her yönüyle üstün tutulan sevgiliye ait unsurları betimlemede, şairin muhayyilesinde farklı yorumlara konu olur. XV. yüzyılın en büyük şairlerinden biri olan Ahmet Paşanın divanı da bu izleri tespit etmek adına önemlidir. XV. yüzyılda yaşamış olan Ahmet Paşanın tasavvufa ve dinî konulara fazla yer vermediği şiirlerinde dönemin yaşayışına, kültürüne dair izler bulmak mümkündür. Bir kültürel öğe olan taşlara da divanında sıkça yer verir. Taşlar daha çok sevgiliyi tasvir etmede kullanılır. Sevgilinin dudağı, yanağı akik, la'l gibi kırmızı taşlarla; dişleri ve sözleri de inciyle anlatılırken renk ilgisi ön plandadır. Ayrıca gökyüzünün, doğanın aldığı renk, lale, gül gibi çiçeklerin renkleri hep değerli taşlarla tasvir edilir. Değerli taşlar gerçek manalarıyla ise daha çok eşyaların yapımında kullanılmasıyla şiirde yer bulur. Bu çalışmada hem taşlarla ilgili genel bilgiler verilmekte hem de şairin şiirlerinde taşları nasıl kullandığı açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: taş, cevher, şiir, şair

THE DIVAN OF AHMET PASHA IN TERMS OF VALUED STONES

ABSTRACT

The stones which have been attributed the value by the human being have reflected to the literary texts in the different ways for the centuries. It's sometimes by using in the ornaments or its formations and sometimes in the description of the facts belonging to the darling with all the aspect is issued the different comments in the imagination of the poet. The divan of Ahmet Pasha who one of XV. century's greatest poets is important that from the perspective of identifying these marks. In poetry of Ahmet Pasha who lived in the XV. century is doesn't much place mysticism and religious thought, it is possible to find traces of culture and living of the period in the poetry. He is frequently give place to the stone is a cultural item in the divan. Mostly, stones used to describe dear. While lip, cheek of dear is recounted with red stones such as garnet, agate and while dentals and lyrics of dear is recounted with pearly, it is foreground color relationship. Besides, the color of nature takes, the sky, the colors of flowers such as roses, tulip is always depicted with valued stones. Valued stones with real meaning find place with the use in the production of goods in the poem. In this study, both general information is given about the stones and stones in the poet's poetry is tried to explain how to use it.

Keywords: Stone, ore, poem, poet

* Okt., Atatürk Üniversitesi, DİLMER, mmelis.yardimci@atauni.edu.tr

Giriş

Gevher, cevher, güher, mücevher, cevahir gibi farklı adlarla anılan, gerek maddî değeriyle gerekse manevî faydalarıyla insanların yararlandıkları ve hayatlarının bir parçası haline gelen taşlar, insanı konu alan şiirde de doğal olarak yer bulmaktadır. Şairlerin imgelem dünyasında şekillenerek gerçek anlamının yanı sıra aslî anlamını çağrıştıracak şekilde mana zenginliğine ulaşmaktadır. Ayrıca şairler, şiirlerini daha etkili ve güzel kılmak için benzetmelerden telmihe çeşitli edebî sanatlarda değerli taşlara yer vermektedir. Usta bir şair olan Ahmet Paşanın Divanı da bu izleri tespit etmek açısından önemlidir. Osmanlı Devletinin yükselme döneminde yaşayan ve padişahın hocalığını yapan şair, şiirlerinde devletin azametini anlatırken taşlardan yararlanmıştır. Ayrıca klasik şiirde sıkça karşımıza çıkan tabiatla, sevgiliye ait unsurlarla yapılan benzetmelerde taşlar, hem renk hem işlev yönleriyle Ahmet Paşanın şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte şairin şiir söyleme kabiliyetini anlatırken taşlardan yararlandığını da belirtmek gerekir.

Ahmet Paşanın divanı incelendiğinde klasik şiir anlayışında da yaygın olarak kullanılan on iki taş tespit edilmiştir. La'l, inci, mercan, yakut, pîrûze, zeberced, zümrüd, mina, akik, elmas, laciverd ve şebçerağ taşları yeri geldiğinde gerçek anlamlarında eşyalara süs olmasıyla yeri geldiğinde sevgilinin üstün özelliklerini anlatmada sıkça başvurulan birer unsur durumundadır. Örneğin aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi inci bir takı olarak sevgilinin kulağını süslerken gerçek anlamıyla,

Dür güş-vâr asılsa bünâ-güşun üstüne

Aksiyle haddinin ola ol güş-vâr la'l (K12-12)

başka bir beyitte ise rengi, parlaklığı ve letafetiyle sevgilinin dişinin benzetme unsuru şeklinde kullanılmaktadır:

Gonca lebin tarâvet-i berg-i semen tutar

Lü'lü dişin letâfet-i dürr-i Aden tutar (G62-1)

Şiir kudreti üst seviyede olan şairin hem sevgiliyi hem de şiir kabiliyetini anlatırken yararlandığı taşların yer aldıkları şiirlerin nazım şekillerine bakıldığında ise aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır. Verilen sayılar taşların geçtiği yer sayısını ifade etmektedir. Örneğin la'l taşı bütün gazellere bakıldığında 88 yerde beyitte geçmektedir. Ayrıca taşlarla ilgili yazılan metinlerde (cevahirnameler) taşın ziyade maden olarak kabul edilmelerinden ötürü altın ve gümüş bu tabloya dahil edilmemiştir.

Taşlar	Kaside	Gazel	Tarih	Kıt'a	Müfredât	Toplam
Mercân	3	9	-	1	1	14
Akîk	1	2	-	-	-	3
Yâkût	4	10	-	-	-	14
Elmâs	1	1	-	-	-	2
Zeberced	3	2	-	1	-	6
Mînâ	3	2	-	-	-	5
İnci	51	29	-	4	-	84
La'l	77	88	-	1	2	168
Pîrûze	5	2	-	-	-	7
Zümrüd	4	1	-	-	-	5
Şebçerâğ	1	-	-	-	-	1
Lâciverd	2	3	-	-	-	5

1- Akîk

Çoğunlukla kırmızı renkte, değerli bir taş olan (Devellioğlu 2010: 25) akîk, Arapça'da "vadi, dere yatağı, ırmak" manalarında kullanılır (Erdem 1989: 262). Süheyl yıldızının tesiri ile renk kazanan akîk, bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen'den çıkarılır. Tenâsüp yoluyla çıkarıldığı yer olan Yemen ve Süheyl yıldızı ile birlikte anılır (Pala 2004: 14). Hz. Muhammed'e nisbet edilen, akiğin mübarek olduğu, yüzük şeklinde taşındığında fakirliği giderdiğine dair rivayetler de mevcuttur (Erdem 1989: 262).

Ahmet Paşa, divanında akik taşına fazla yer vermez. Bu taş sadece üç beyitte bulunmaktadır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ağzının gonca olarak düşünülmesi goncanın açılmamış olmasıyla ağzın kapalı durması arasındaki ilişkiye dayanır. Ağız, içinde cevherleri bulunduran bir maden olarak düşünülür. Bu yüzden akîk taşının Yemen'den çıkarılışıyla arasında bağ kurulur. Goncanın ağzında akik tutması ise ağzın iç kısmının daha koyu renk olmasıyla alakalıdır (Tolasa 2001: 248):

Yâkût-ı dür-feşânına öykünmege müdâm

Gonca dehânı içre akîk-i Yemen tutar (G62-8)

Sultan Mehmed'e yazdığı la'l redifli kasidede Ahmet Paşa, o kadar istekli toprağı öpmüştür ki akik olan sevgilinin dudağı daha pembemsi bir renge sahip olan la'l taşına dönüşür:

İksir-i hâk-i pâyını râğbetle öpeli

Oldu akik iken leb-i rengîn-i yâr la'l (K12-28)

Sevgilinin uğruna türlü cefalar çeken aşık kanlı gözyaşları döker. Bu gözyaşları renk itibariyle akiğe benzetilir. Aşağıdaki beyitte de aşık sevgili için çok fazla ağlamıştır. Aşığın gözleri kan çeşmesine dönüşmüş ve aşık, sevgilinin la'l dudağını her hatırladığında akik gibi kırmızı, kanlı yaşlar akıtmıştır:

Eşk-i gül-günüm ki olmaz la'l yâdında meger

Gözlerim kan çeşmesidir yâ akikin kânıdır (G106-3)

2- Yakût

Kırmızı, sarı, gök renklerinde (Mütercim Asım 2009: 815), ateşe dayanıklı kıymetli bir taştır. Nar kırmızısı rengindeki makbul olup eski tıpta tauna, vesveseye, kalbe iyi geldiği söylenir. *Yâkût-ı müferrih* denilen bir çeşit pahalı şerbetin yapılmasının yanısıra tasavvufta nefis-i külliye için *yâkûte-i sahra* ve *yâkût-ı ahmer* (kırmızı yâkût) tabirleri kullanılır (Solmaz 2006: 247).

Daha çok kırmızı rengi ve kıymeti nedeniyle yakuttan; kadeh, yüzük, gerdanlık, küpe, hokka vs. eşya yapımında yararlanılır. Ayrıca Hz. Süleyman'ın Mescid-i Aksa'nın yapımında kullandığı bir taştır (Köksal 2013: 210). Ayrıca yakut İskender'in zulumattan çıkardığı üç taştan biridir (Argunşah 1999: 106).

Ahmet Paşa divanında *kûze-i yâkût*, *hâtem-i yâkût*, *dür-i yakût*, *yâkuttan legen*, *hokka-i yâkût*, *yâkuttan mîzâb*, *hatt-ı yâkût*, *yakut leb* tabirlerine rastlanılır. Çoğunlukla şiirde eşyaya süs olması, sevgilinin dudağı, aşığın ağlamaktan kızarmış gözü ve kanlı gözyaşlarıyla bağlantılı anlatılır. Bütün bu ilgiler yakut taşının rengi ve kıymeti etrafında şekillenir. Sultan Mehmed Han için yazılan Güneş Kasidesi'nde Güneşin doğuşu sırasında gökyüzünün aldığı manzaralar tasvir edilirken Güneş yakut testiye, mavi gök kubbe firuze dolaba benzetilir:

Kûze-i yâkût ile pîrûze-gûn dolâbdan

Çarh-ı mînâ-rengi sîmâb itdi ser-tâ-ser Güneş (K19-11)

Renk bakımından sevgilinin ağzı yakut bir hokkaya, dişleri ise inciye benzetilir. Bu benzetmelere ek olarak beyitte, sevgilin ağzından çıkan sözler de inci gibi güzeldir ve ağız bu sözleri barındıran bir mücevher kutusudur. Bu öyle bir kutudur ki sevgiliden başka kimsede bulunmaz:

La'lin gibi bir hokka-i yâkût-ı güher-pûş

Ağzın gibi bir dürc-i dürer-bârı kimin var (G70-2)

Süleyman peygamberin mührü bir yüzüktür ve bu yüzükle birlikte Hz. Süleyman bütün mahlukat üzerinde muazzam bir kudrete sahiptir. İnsanlara, vahşi hayvanlara, cinlere ve devlere hükmettiği saltanatı sırasında yüzüğünü bir dev (veya cin) çalar ve kısa süreliğine tahta geçer (Pala 2006: 525). Aşağıdaki beyitte Hz. Süleyman'ın yüzüğünün çalınması olayına telmihte bulunularak yuvarlaklığı, rengi, insanları büyülemesi yönleriyle yakut bir yüzüğe benzetilen sevgilinin dudakları mühr-i Süleymân olur. Sevgilinin dudaklarına arzu duyması yönüyle rakip, Süleyman peygamberden yüzüğü çalmaya çalışan devle bir tutulur:

Kasd etse n'ola hâtem-i yâkûtuna rakîb

Bir dîvdir ki mühr-i Süleymâna kasd eder (G75-3)

Yazısına *hatt-ı Yâkût* denilen ve *Yâkût-ı Mustasımî* lakabıyla meşhur olan hattat (Onay 2009: 277) divan şiirinde hat sanatındaki yeteneğiyle, büyük hattatlar zümresinden olması yönüyle konu edilir. Ahmet Paşa'nın şiirlerinden bazılarında geçen “Yâkût” taş manasında değil bu hattatın adı olarak kullanılmıştır.

Dudak çevresindeki ayva tüyleri, yakut bir mühre müşgin bir daire çizmesi; tüylerin dudak çevresindeki konumunun şekil bakımından daireye benzetilmesiyle alakalıdır. Bu daire çekiş de Yâkût'tan tarz bakımından daha ileri görülür. Bu beyitte geçen yâkût ilk mısradaki değerli bir taşı, ikinci mısradaki ise ünlü hattatın adını ifade eder:

Hattı çekti hâtem-i yâkûta müşgîn dâ'ire

Hak budur Yâkût'dan her şivesinde ter yazar (G65-4)

Aşk yolunda divane olan şair, yakut dudakları nazmetmeye başladığında divanı gevherle dolar. Zira sevgilinin her bir özelliği ancak değerli taşlarla anlatılabilecek kıymettedir:

Leblerin yâkûtunu nazm edicek lü'lü gibi

Ahmed-i divânenin divânı gevherden dolar (G108-7)

Aşık, sevgilinin bulunduğu yere varma hayaliyle kanlı gözyaşları akıtır. Şair, ilk mısradaki kanlı gözyaşlarını la'le, gözünü çeşmeye benzettikten sonra ikinci mısradaki gözünü Kâ'be üzerindeki yakut mizaba benzetir. Mizab ise Kâ'be'nin üstündeki su olduğudur:

Kâ'be-i kûyun hayâlinde bu çeşm-i la'l-bâr

Beyt-i ma'mur üstüne yâkûtdan mîzâb olur (G90-6)

3- Mercân

Organik bir taştır. Mercan, sıcak denizlerde yaşayan kalker iskeletli küçük bir hayvandır. Öldükten sonra biriken mercanlar taşlaşarak mercan kayalıklarını oluşturur. Bazen su üzerine yükselerek mercan adaları şeklini alır (İpekten 2007: 70). Başta sedef hastalığı olmak üzere, pek çok cilt hastalığının tedavisinde

kullanıldığı gibi nazara karşı da etkili olan mercan, şirin görünmek için yazılan bir çeşit duanın da adıdır (Pala 2004: 306).

Ahmet Paşa'nın divanında *mercân leb*, *kâse-i mercân*, *mercân kadeh*, *mercân dürcü*, *hokka-i mercân*, *katre-i mercân*, *sagar-ı mercân*, *mercân budağı* gibi ifadeler yer alır. Mercan taşı kırmızı renktedir ve şiiirde de bu renk ilgisine göndermede bulunulur. Sevgilinin dudağı, kanlı gözyaşları, şarap damlaları, çeşitli eşyalardaki süsler mercandır.

Ay, Akrep burcunda iken sefere çıkılmaması gerektiğine inanılır. Şiiirde yanak ve saç, ay ve akrebe benzetilir ve sevgilinin kapısından ayrılmama bahanesidir (Uzun 1992: 426). Bu ilgilerin kurulduğu beyitte sevgilinin ağzı mercandan yapılmış mücevher kutusudur ve aşığa can vermektedir:

Ağzı mercân dürcüdür kim cevher-i cân andadır

Zülfî Akreb burcudur kim mâh-ı tâbân andadır (G42-1)

Etrafi mercan ve kıymetli taşlarla işlenmiş, nakış ve resimlerle bezenmiş kadehlere *mercân kadeh* denir (Kutlar 2005: 347). Şair, gözündeki sevgilinin hayalini mercan kadehe nakşeder:

Resm etmişem gözümde hayâlini gûyiyâ

Nakş-ı nigârî sâgar-ı mercâna yazmışam (G199-4)

Kan yutmak tabiriyle aşığın çektiği ızdırıp, sıkıntı anlatılmış hatta aşık sevgilinin mercan dudağının hayaliyle ölmüştür:

Mercân lebin hayâline kan yudup ölenin

Adını yazsalar ola seng-i mezâr la'l (K12-4)

Ayrıca bu hayalle aşık o kadar çok kan yutmuş ve nihayetinde ölmüştür ki aşığın mezarı kazılsa toprağından la'l ve altın çıkar:

Mercân lebin hayâline kan yutup ölenin

Her kim kazarsa toprağıını lâl ü zer çıkar (G67-2)

Sevgilinin dudağı uğrunda aşık çok fazla acı çeker. Mercan ve yakuta kırmızı rengi dolayısıyla benzetilen kanlı yaşlar akıtır. O kadar çok ağlar ve kapı kapı gezer ki sevgilinin şehrinde bu kanlı gözyaşlarını akıtmadığı ne bir duvar ne de bir kapı kalır. Beyitte şair, gözyaşlarını değerli taşlara benzeterek gözyaşlarının kıymetini arttırdığı gibi gittiği kapıların devlet büyüklerinin yakut, mercan, lal gibi taşlarla süslü saraylarını, köşklerini de kasediyor olabilir:

Şehrinde la'lin şevkine şol denlü kan ağlamışam

Kim bir der ü dîvâr yok yâkût u mercân olmamış (G128-5)

Çadırların dik durabilmesi için kullanılan direkler ağaç budağının yanısıra mercan budağından da yapılır. Çünkü mercan deniz diplerinde ağaç gibi biter, büyür ve budaklar verir. Aşağıdaki beyitte direği mercan budağından yapılmış gümüş çadır, rüzgar vurduğunda salınmaktadır. Çizilen gerçek imajın yanı sıra yürek oynaması ifadesinden gümüş tenli sevgilinin yürüyüşüyle, salınmasıyla onu görenlerin sevgiliye hayran kalması anlamını da çıkarabiliriz:

Hayme-i sîm ki mercân budağıdır diregi

Yel olup salıncak görenin oynar yüreği (Mf34)

4- Minâ

Âbgîne, *âbgîne-i elvân*, *âbgîne-i sepîd*, *mine*, *sırça*, *zücâc-ı ebyaz* gibi isimler verilen; yakut, zümrüd vs. cevherlere benzetilen mina, renkli cam anlamının yanısıra

cevher manasında da kullanılır (Kutlar 2005: 387). En iyisi yeşil renkte, kadeh, yüzük vb. süs eşyasının yapımında kullanılan minanın Firavun'un yüzüğü olduğu da söylenir (Argunşah 1999: 194).

Divan şiirinde sıkça karşılaşılan mina, daha çok şarap şişesi, kadeh, kinaye yoluyla gökyüzü anlamlarındadır. Ayrıca telmih yoluyla Hz. Süleyman ile Belkıs arasındaki olaya da göndermede bulunulur (Kutlar 2005: 388).

Ahmet Paşa divanına bakıldığında minanın çoğunlukla gökyüzü manasında kullanıldığı görülür. Renk bakımından gökyüzünün aldığı renkler lacivert ile mavidir ve gökyüzü tasvir edilirken mina benzetmesinden yararlanır. Sevgilinin yanakları su gibidir ve mina renkli gökyüzünün suda ortaya çıkması gibi sevgilinin hattı da latif yanaklarında belli olur:

Lâtif olursa izârında tan değil hattın

Ki suda rûşen olur lâciverd-i mînâ-reng (G150-5)

Kâfûr, Uzakdoğu'da hekimlikte kullanılan, güzel kokulu, beyaz ve kuvvetli bir maddedir (Pala 2006: 252). Ferraş da Kâbe'yi temizleyen kişidir. Aşağıdaki beyitte her sabah ferraşların Kâbe'yi süpürmesiyle gökyüzünün hoş kokulu kafur tozuyla dolduğu anlatılırken burada geçen mina, Mekke ve Medine arasındaki bölgeyi de çağırıştır:

Ferrâşların çaldığı cârûb ile her subh

Kâfûr gubâriyle dolar kubbe-i minâ (K11-22)

Ahmet Paşa şiirdeki kabiliyetinden bahsettiği beyitte, bir 'ah'ıyla Ay'ı ve Güneş'i yakabileceğini, şiirinin mina renkli gök kubbeyi nakş etmeye yeteceğini söyler:

Âh-ı Ahmed'den oda yansa kayırmaz mihr ü mâh

Hatt-ı eş'ârım çü nakş-ı günbed-i mînâ yeter (G88-5)

Güneş'in doğuşu ve bu esnada gökyüzünün aldığı renkler Güneş Kasidesi'nde resmedilirken mina-gökyüzü ilgisinden de yararlanır:

Kûze-i yâkût ile pîrûze-gûn dolâbdan

Çarh-ı mînâ-rengi sîmâb itdi ser-tâ-ser Güneş (K19-11)

5- İnci

Dürr, incü, lü'lü, leâl, leâli, mervârid. Nisan ayında sahile çıkan sadefin kapakçığını açması ve o sırada yağın yağmur damlasını yutup denize geri dönmesi neticesinde meydana gelir. Sadefe birden fazla damla düşerse inciler küçük ve çok olur. Halbuki makbulü iri ve tek olanlardır (Macit 2003: 251) *Dür-i dâne, dür-i galtân, dür-i yek-dâne, dür-i şehvâr* gibi adlarla anılan kıymetli inci, bu tek olan incidir. Eğer nisan yağmuru yılanın ağzına düşerse zehir haline gelir. Ayrıca *lü'lü-yi müdevver* (yuvarlak inci) tamlaması da bir çeşit zehrin adıdır (Pala 2004: 126). *Kiş-i Bahreyn, Serendib, Aden, Umman, Kulzüm* denizleri ise incinin çıkarıldığı yerlerdendir (Argunşah 1999: 79). İncinin göz ile ilgili hastalıklara iyi geldiği düşünülür (Kutlar 2005: 64). Bunlara ilaveten *dürr-i yetim* hem tek hem de yetim olması yönüyle Hz. Muhammed'i, *dürr-i Necef* ise Hz. Ali'yi hatırlatacak şekilde de karşımıza çıkabilir.

Ahmet Paşa divanına bakıldığında inci en çok karşılaşılan taşlardan biridir. Lü'lü diş, dürr-i şâh-vâr (*padişaha lâyık, iri inci*), dürr-i kirâm, dürr-i bûy, dürr-i meknûn (*muhafazalı parlak inci*), dürr-i hisâl, dür-i hoş-âb (*iyi inci*), dür-fişân (*inci*)

saçıcı, inci saçan), dür-efşân (*inci serpen, inci gibi söz söyleyen*), dürr-i nâ-yâb, dürr-i semîn (*kıymetli inci*), dürr-i girân, dür-nisâr, dür-i âb-dâr, dürr-i mandûd, dür-bâr (*inci yağdıran, inci yağmuru*), lü'lü-yi lâlâ (*parlak inci*), dürr-i Aden (*Aden incisi*), dörer (*büyük inci taneleri*) gibi inci anlamına gelen kelimeler ve inciyle alakalı kavramlarla kurulan tamlamalara rastlanılır. Ayrıca güher kelimesinin cevher karşılığının yanı sıra inci karşılığı da kullanıldığı görülür. Bu yüzden güher kelimesinin geçtiği beyitler de inci başlığı altında değerlendirilmelidir.

Sevgilinin ağzı bir cevher madeni, mücevher kutusu; dişleri ise rengi, parlaklığı, letafeti ve kıymeti bakımından inci dizisine benzetilir ve en değerli incilerin çıkarıldığı Aden deniziyle birlikte şiirde yer edinir:

Gonca lebin tarâvet-i berg-i semen tutar
Lü'lü dişin letâfet-i dürr-i Aden tutar (G62-1)

Aşık sevgili uğruna o kadar çok ağlamıştır ki gözyaşlarından deniz meydana gelmiştir. Bu gözyaşı denizindeki sadef nasıl nisan yağmurunu almak için açılırsa aşık da kulaklarını sevgilinin birer inci tanesi gibi olan sözlerini duymak için açar. Sadef kıymetli inciye, aşığın kulağı da sevgilinin kıymetli sözlerini içerisinde barındırır:

Yaşım denizlerinde açıktır sadef gibi
Sözün güherleri hevesinden kulacığım (G197-3)

Sevgilinin dudakları ve aşığın kanlı gözyaşları renk itibariyle la'le benzetilir. İnciyle eş değer görülen sevgilinin dişlerine dudaklar perde olmuştur ve aşık bu yüzden kanlı yaşlar akıtır:

Lü'lü dişin kim olmuş ana perde-dâr la'l
Her dânesi düşürdü gözümden hezâr la'l (K12-1)

Sevgilinin inci dişinin, servi boyunun hasretine aşık kanlı gözyaşları akıtır:
Dür dişin derdi ile serv boyun hasretine
Dem ola kim gözümün yaşını deryâ göresin (G229-8)

La'l taşı Bedahşân'dan çıkarılır ve kırmızı rengiyle aşk acısı çeken aşığın gözyaşları, aşığın kanlı gözü Bedahşân'a benzetilir. Aynı şekilde gözyaşları-inci ilişkisi de yuvarlaklık, renk ve kirpiklerdeki görünüşünün dizi dizi inciye hatırlatması bakımından kurulur. Aşağıdaki beyitte bu ilgilere ilaveten yaşların ardı ardına düşmesiyle her iki kıymetli taşı taşıyan kervanın hareketinin tasavvuru (Tolasa 2001: 350) mevcuttur:

Uş eşk kârbânı Bedahşân-ı dîdeden
Rûma katâr-ı la'l ile dür armağan çeker (G86-8)

Sevgilinin sözleri birer inci tanesidir ve aşığın nezdinde paha biçilemez mahiyettedir. Gönül denizinden çıkan bir sözün müjdesinini verene de bin altın madeni fedadır:

Çıkar bahr-ı dilden yine bir güher
Değer müjdegânisi bin kân-ı zer (K2-83)

Şairin sözleri kıymetlidir ve nesilden nesile aktarılmasıyla artan değere sahiptir. Sadef içinde meydana gelen en değerli inciyle eşdeğerdir:

Erse deniz kulağına sözün cevâhiri
Olur sadef içinde dür-i şâh-vâr âb (K36-46)

Şair inciler saçan kalemiyle servi boylu sevgilinin güzelliklerini yazar. Ayrıca sıra sıra incilerden yaptığı kolyeyi boynuna asarak güzellik gelinini süsler:

Nev-arûs-ı hüsnünü zeyn etmege ey serv-i nâz
Silk-i cevher düzdü kilik-i dür-feşânım boynuna (G271-4)

İnci çoğunlukla şairin muhayyilesinde sevgiliyle ilgili unsurlarda benzetmelere konu olsa da aşağıdaki beyitte olduğu gibi eşyada kullanılmasıyla da şiirde yer bulur. Burada inci küpeden bahsedilir:

Dür güş-vâr asılsa bünâ-güşün üstüne
Aksiyle haddinin ola ol güş-vâr la'l (K12-12)

Genel olarak Ahmet Paşa divanı ele alındığında padişahın ihsanı, sevgilinin dişleri, eşyalarda kullanımı, aşığın gözyaşı, şairin şiir ve söz söyleme kabiliyeti, incinin oluşumu ve yapısı, yağmur-çiğ tanelerini andırması incinin şiirde kullanım şekillerindedir.

6- Elmâs

Kökünü Yunanca *azamis* olan, Farsça *mâs* da denilen elmas, sert çelik manasındadır (Onay 2009: 169). Aslı kömürdür ve çok kıymetlidir. Rivayet şudur ki İskender-i Zü'l-karneyn, zulumata yakın bir dağda atların ayağının altındaki nalların aşındığını görür. Sebebini sorduğunda Yunanlı bilginler bunun sebebinin elmas olduğunu söylerler. Bunun üzerine İskender elması ister ve emrindekilere zahmetlerle taşı çıkarttırıp huzuruna getirtir (Kutlar 2005: 85).

Camı kesebilen, sert bir taş olan elmas sertliğine rağmen hemen eriyiveren kurşun ile parçalanıp kesilir. Bu durum, kötülüğe iyilikle mukabeleye teşbîh olunur (Pala 2004: 137). Yutan kişinin bağırsaklarını parçalamasının yanısıra illeti def ettiği, korkusuzluğu sağladığı söylenir (Argunşah 1999: 146).

Dayanıklılığı ile ünlü elmâs; mühür, yüzük, kılıç vb. eşya yapımında da kullanılır. Ahmet Paşa Divanında ise iki beyitte geçmektedir.

Gönlün kuşa benzetilmesi; kuşların kafese kapatılması, gönlün de ten kafesinin içinde olması dolayısıyladır. Elmas kırıntıları ise kolay erimedığı için yaraya döküldüğünde acıda sürekliliği sağlar, döküldüğü yeri tahriş eder. Ahmet Paşa'nın elmasın bu yönüne yer verdiği beyitte aşığın gönül kuşu sevgilinin gamlı kirpiğine düşmüştür. Orada hep çile ve eziyet vardır. Nitekim sevgilinin elmas bir hançere benzetilen kirpiği de sevgilinin her göz kırışında bu gönül kuşuna inmektedir:

Düşüp dil murgu gamdan kirpiğine
Havâdan hançer-i elmâsa düşdi (G303-4)

Aşağıdaki beyitte de la'l-dudak, elmas-diş ilgisi kurularak sevgilinin dudağından bahsetmemenin, dudak sözünün bile dile alınmamasının gerektiği anlatılır:

Dedi lehim sözün inen alma zebânına
Elmâsdan sakın ki bulur inkisâr la'l (K12-14)

7- La'l

Yakut cinsinden, daha çok kırmızı renklisi ile bilinen Arapça *balhaş* da denilen bir süs taşıdır (Kutlar 2006: 229). La'l yerine *Seylan* taşı ismi de kullanılır. İbraniceden Farsçaya, oradan da Arapçaya geçtiği sanılmaktadır. Ortaya çıkışı ile ilgili farklı rivayetler bulunur. Büyük bir deprem sonucu Bedaşan yakınlarındaki Sekenan dağının yarılmasıyla ortaya çıktığı söylendiği gibi yerden beyaz renkte

çıkarılan taşın taze kana bulanıp güneşte kurumaya bırakılarak renklendirildiği de söylenir. Güneş ve bazı yıldızların taşlar üzerinde tesiri bulunduğunu belirten eski astroloji ilmine göreyse Bedahşan'da çıkarılan la'l de önce beyaz renkte bir taş iken bu bölgede Süheyl yıldızının etkisiyle kızarıp değerli bir cevher olmuştur (Pala 2003: 69-70).

Çeşitli süs eşyalarının yapımında kullanılan la'lin susuzluğa, üzüntüye, müzmin hastalıklara iyi geldiği, üzerinde taşmanın kötü düşe, kötü huya engel olacağı, başkalarına sevimli görünmeyi sağladığı düşünülür (Kutlar 2006: 63). Kendinden daha sert taşlarla ve kokulu maddelerle birarada bulundurulursa yapısı bozulur (Argunşah 1999: 138-139). Ayrıca İskenderin zulumattan çıkardığı taşlardan biri (Kutlar 2005: 25) olarak edebi metinlerde *âb-ı hayât*, *âb-ı hayvân*, *çeşme-i hayvân*, *Hızır* ile bağlantılı şekilde yer alır. Bununla birlikte la'lin kana, şaraba renk itibarıyla benzetildiği; kana bulanıp Güneşte bırakılmasının da aşışın gam ve çile çekmesiyle ilgili bağlantılı anlatıldığı görülür. *La'-i rummânî* denilen narçiçeği rengindeki la'l de çok ünlüdür. Kıymetli oluşu nedeniyle şairler kendi şiirlerini de la'le eşdeğerde bulurlar (Pala 2004: 284).

Ahmet Paşa divanına bakıldığında la'l taşı, ismi en çok geçen taştır. Hatta divanda Fatih Sultan Mehmet için yazılan la'l redifli bir kaside de mevcuttur.[∇] Bu kasidede la'l taşına ayrı bir ehemmiyet veren şair, la'li sultanın cömertliğini, saltanatının ihtişamını anlatılırken kullanmıştır. Beyitlerin çoğunda ise bu taşın sevgilinin dudaklarını tasvir etmede yararlanır. Dudakların rengi, can vericiliği, arasından inci gibi dişlerin gözükmesi, tatlı sözler söylemesi gibi yönleri la'l taşıyla yapılan çeşitli tamlamalarla anlatılır. Ayrıca la'lin aşışın gözü, kanlı gözyaşları, eşyaların yapımında yararlanan bir taş olması, İskender ve zulumatla ilgisi, bunların yanısıra çıkarıldığı Bedahşanla, meydana gelişi bakımından Güneş'le, rengi bakımından kan ve şarapla ilişkisi de beyitlerde yer alır. Divanda geçen la'l ile ilgili tamlamalardan bazıları şunlardır: Hâtem-i la'l, la'l-i leb, la'l-i nisâr, la'l-i ter, la'l-i dür-pûş-i nigâr, la'l-i yâr, kasr-ı la'l, câm-ı la'l-i cânân, la'l-i nâb, la'l-i Bedahşân, hokka-i la'l, la'l-i şeker-bâr, câm-ı la'l, la'l-i nûş, la'l-i rûh-efzâ, katâr-ı la'l, hatt-ı la'l, leb-i la'l, şevk-i la'l, la'l-i şeker-rîz, bûse-i la'l, cân-ı la'l, la'l-i âteş-reng, la'l-i cân-bahş, hılat-ı la'l, cür'a-i la'l, mey-i la'l-i şeker-bar, la'l-i şîrîn.

Aşağıdaki beyitte la'le rengi ve kıymeti bakımından benzetilen dudağı her hatırladığında şair, mendilinin ciğer kanyla dolduğunu görür. Burada hem la'lin ciğer kanyla kurutulmasına bir gönderme vardır hem de dudak hasretiyle çile çeken aşışın verem olduğu, ciğerinden gelen kanın elindeki mendile aktığı da anlatılır:

Leb-i la'lini yâd ettikçe Ahmed

Dolar hûn-i ciğerle dest-mâli (G353-7)

Şarap ve dudak ilgisinin la'le kurulduğu beyitte sevgilinin o güzel kıpkırmızı renkli dudaklarını gören şarabın yüzü kızarır, kadeh de bu durumdan utangaç bir hal alır. Ayrıca utanan bir insanın yüzündeki kızarıklık da la'l ve şarabın rengini andırır:

Getir getir beri sâki ki la'l-i nâbından

Meyin yüzü kızarıp oldu şerm-sâr kadeh (G26-5)

Başkalarına iyi görünmeyi sağlayan la'l, bu açıdan sihirlidir ve bunu bilen sevgili la'l dudaklarının hatlarını misk ile yazarak efsunlamıştır:

[∇] Bkz. EK.

Misk ile şîrînlîk yazıp hattın leb-i la'line

Tîğ ile efsûn okumuş câzû gözün nireng için (G224-4)

Hz. İsa edebî metinlerde ölüyü diriltmesi yönüyle sıkça ele alınır. Sevgilinin şîrin, la'l renkli dudakları aşığa kötü söz söylese bile can verici mahiyettedir ve bu yönüyle Hz. İsa gibidir:

Egerçi mürdeyi İsâ diriltirmiş du'â ile

Bize sövdükce cân verir nigârın la'l-i şîrîni (G343-5)

Aşağıdaki beyitte ise la'lin çıkarıldığı Bedahşan şehrinde bahsedilmekte ve “oynatır” sözüyle de taşın bir deprem neticesinde oluşuna bir gönderme yapılmaktadır:

Pâyına saçmak için ey mâh sarraf-ı felek

Gâh elinde dürr ü geh la'l-i Bedahşân oynatır (G38-3)

Gözyaşının la'l oluşu rengi itibariyledir ve aşığın gözyaşı kanlı bir şekilde sevgilinin saçları dolayısıyla akmaktadır:

Kanlı yaşımlı zülfün ucunda gören dedi

Rengîn latîfdir tutar ağzında mâr la'l (K12-16)

Aşıklar sevgilinin dudaklarına çok büyük hasret duyar. Hatta bu uğurda ölümü bie göze alırlar. Aşağıdaki beyitte de şair, sevgilinin dudaklarına duyduğu hasretten dolayı ölerək toprağa gömülmeyi ister. Çünkü bu sayede topraktan hâsıl olan la'l dudaklara kavuşabilecektir. Burada la'l taşının topraktan çıktığı düşüncesiyle la'le benzetilen sevgilinin dudağına toprak olarak ulaşılacağı fikri vardır:

Cemî'-i derde benim toprağım kefâret ola

Ne dem ki la'l-i lebin hasretiyle hâk olurum (G208-6)

Padişahın cömertliği anlatılırken gülün kırmızı yapraklarını dökmesi ile sultanın değerli taşlar saçması arasında ilgi kurulur:

N'ola şeh gibi olsa la'l-nisâr

Doludur çünkü zerle mahzen-i gül (K38- II.8)

İçeni ölümsüzlüğe kavuşturduğuna inanılan âb-ı hayat çeşitli efsanelere konu olmuştur. En bilineni İskender-i Zülkarneyn ve Hızır ile bağlantılı anlatılanıdır. İskender ordusuyla uğradığı bir memlekette bir deniz olduğu ve bu deniz geçilince üç ay süren karanlıklar ülkesinin başladığını, bu ülkede ab-ı hayatın bulunduğunu öğrenir. Hızır ve İlyas ile zulumat ülkesine yolculuğa çıkar. İskender'de karanlığı aydınlatan iki mücevher vardır ve bunlardan birini haberleşmek için Hızır ve İlyasa vererek ayrı yollara giderler. Hızır ve İlyas yorulunca bir pınarın kenarında oturup dinlenirken yanlarında getirdikleri pişmiş balığa bu sudan bir damla damlar ve balık canlanıp suya karışır. Suyun ab-ı hayat olduğunu anlar ve bu sudan içerler. İskender'e haber vermek için pınarın başından ayrılırlar ama bir daha pınarı bulamazlar. Ölümsüzlüğe erişen Hızır denizde, İlyas ise karada sıkıntıya düşenlere yardım eder ve her sene 6 Mayıs günü İskender Seddi üzerinde buluşup Kâ'be'ye hacca giderek o yıl yapacakları işleri görüşürlermiş (Hançerlioğlu 2001: 4). Ahmet Paşa da şiirinde sevgilinin saçını zulumatın karanlığına, la'le benzeyen dudaklarını ölümsüzlük sunan âb-ı hayata benzeterek İskenderin hikayesine gönderme yapmaktadır:

Dil teşne İskender gibi düştü saçın zulmâtına

Ey Hızır-hat la'linden ol ser-çeşme-i Hayvânı sun (G223-6)

8- Firûze

Firûzec, pîrûze, pîrûzec, hacerü'l galebe, hacerü'l-câh da denilen bileşiminde bakır ve az miktarda demir bulunan maviye çalar yeşil renkli, saydam olmayan değerli bir taştır. Asya'dan Balkanlara uzanan coğrafyada çok rağbet gören bir taştır ve mavi renginden ötürü nazara karşı iyi geldiği inancı yaygındır (Kutlar 2003: 499). Yedi çeşittir ve en iyisi, en değerlisi Nişabur'dan çıkarılır (Argunşah 1999:158).

Özellikleri bakımından taşların en iyisi görülen firuzeyle ilgili çeşitli hikayeler mevcuttur (Kutlar 2003: 502). Ayrıca firuze; yüzük, tesbih, kadeh, kâse gibi değerli eşyaların yapımında ve süslemesinde kullanılır.

Gökyüzünün yirmi dört saat içinde değişik zamanlardaki görünüşüne dayanan renkler (sürh-âb, sipîd-âb, pîrûze, pîrûze-gün, mînâ-reng, sîm-âb, çînî, anber-i sârâ, abenûs, zümürüd, mey-i asfar, sebze-zâr, gül-zâr) arasındadır (Tolasa 2001: 402).

Ahmet Paşa Divanına bakıldığında *pîrûze tabak, sâgar-ı pîrûze* terkipleriyle gökyüzünün; *hat-ı pîrûze* deyiimiyle sevgilinin ayva tüyelerinin; *câm-ı pîrûze* terkiibiyle kadehin; *sancak-ı pîrûze-i zer-kâr* ifadesiyle altın işlemeli firuze sancağın; *pîrûze berg* tabiriyle ağaç yapraklarının, *pîrûze atnâb* ile de firuze çadır iplerinin anlatıldığı görülür. Bütün bu ilişkiler renk ve kıymet yönüyle kurulur.

Firuzenin rengi havanın durumuna göre değişkenlik gösterdiği gibi felek de birtakım değişim ve bozulmalar geçirir. Şiirlerde firuze daha çok gökyüzünü anlatırken yararlanılan bir taştır ve renk-değişim yönleriyle bağlantılı olarak ele alınır. Güneşin doğduğu ve ışıklarıyla yeryüzünü aydınlattığı tabloda; renk benzerliği yönüyle firuzeyle gökyüzü, zer ü gevherle de Güneşin ışınları anlatılmıştır:

Mesned-i sultân-ı subh oldı serîr-i âsumân

Saçdı pîrûze tabaklardan zer ü gevher Güneş (K19-2)

Bu beyitin Sultan Mehmed'e yazılan bir kaside olduğunu göz önüne alarak şiire baktığımızda ise nasıl Güneş göğün sultanıysa ve değerli ışıklarını yeryüzüne gönderiyorsa yeryüzünün sultanı da Sultan Mehmedtir ve etrafına ihsan saçar.

Padişahın cömertliğini engin bir deniz gibidir ve insanlara yaptığı ihsanları anlatırken şair, bu cömertlik denizinden ağaç çıksaydı yaprakları firuze, meyveleri lal olurdu der. Berg-firuze, simar-lal ilgileri hem renk hem de kıymet yönüyle kurulur:

Cûdun denizlerinden ağaç çıksa dikseler

Pîrûze berg ola budağında simâr la'l (K12-30)

Tahta çıktığında Piruzun başına koyduğu taç firuzedir. Bu olayı da hatırlatan aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüyleri firuzeye renk itibarıyla benzetilerek kullanılır:

Ayş nev-rûzunda ey gül yüzlü la'lin câmyla

Bu hat-ı pîrûze gibi tâli'im pirûz idi (G311-2)

Güzellik bir madendir ve sevgiliye ait unsurlar bu madendeki değerli taşlarla tasvir edilir. Onun hattı kıymetli bir firuze, sözleri eşi bulunmayan cevherdir:

Lûtf bahrında ne sözün gibi gevher buluna

Hüsn kâmında ne hattın gibi pîrûze gele (G288-7)

9- Zümrüd

Arapça zümrürd. Pek yeşil anlamına gelen zümrüd, bazı yerlerde “Koşulsuz Aşk Taşı” şeklinde de bilinir. Elmastan sonra en sert taştır ve tasavvufta üzerine bütün varlıkların suretleri nakşedilen küllî nefis manasına gelir (Sungurhan-Eyduran 2006: 333).

Tuhfe-i Murâdî’de zümrürd ile ilgili değişik görüşlere yer verilir. Zebercedle aynı olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi farklı taş olduğunu söyleyenler de vardır. Ayrıca *zulmânî* adı verilen zümrüd türünün İskenderin karşısına zulumatta çıktığı ve buradan çıkarılan üç taştan biri olduğu da rivayetler arasındadır (Argunşah 1999: 125).

Süs ve ziynet eşyası olarak kullanılan zümrütten sihir ve büyü yapımında faydalanılmıştır. Zehire iyi geldiği, şifa verdiği, kötü ruhları kovduğu, yılan ve akrebin ondan kaçtığı (Sungurhan-Eyduran 2006: 333) hatta zümrüde bakan yılanı kör ettiği (Onay 2009: 502) gibi birçok etkiye sahip olduğu düşünülmüştür. Metinlerde ise bu özelliklere ve rivayetlere değinilirken rengi, kıymeti daha ön plana çıkar, benzetmelere konu olur.

Divanda zümrüt; *zümürürd, zümürürd bisât, zümürürd taht, zümürürd kufl* ifadeleri yer alır. Diğer taşlarda görüldüğü gibi benzetmelerin odağı renk ve kıymet yönüyledir.

Tabiatın canlanması, etrafın yemyeşil olması renk bakımından zümrürde benzetilir. Aynı zamanda tabiatın yenilenmesi kıymetini de artırır. Taşın değer yönüyle ilgisi bu şekildedir:

Sâkî cihân bezendi zümürürd bisât ile

Âl etme al eline yine lâle-vâr la’l (K12-9)

Gül klasik şiirde çok işlenen bir çiçektir ve diğer çiçekler arasında daima önceliklidir. Metinlerde sultan şeklinde de nitelendirilir. Yeşil zemin üstünde sultan misali tahtında oturur. Bir lale türü olan ve gelincik karşılığı kullanılan lâle-i Nu’mânî de canlanmış, bu canlanması sancak kaldırma tabiriyle anlatılmıştır. Aynı zamanda şiirin Sultan Mehmet için yazılan bir kaside olduğunu göz önüne alarak şiire bakarsak bu sembolik anlatımların padişaha ve onun yüceliğine yönelik anlatımlar halini aldığı görülür:

Bâğ içinde tâ zümürürd taht ura sultân-ı gül

Al sancak kaldıran tâ lâle-i Nu’mânîdir (K15-41)

Sabah vakitleri gökyüzü farklı renkler alır. Bunlardan biri de zümürürd yeşilidir:

Tâ zümürürd sebze-zârında sipihrün her seher

Sâgar-ı pîrüzeye döker mey-i asfar Güneş (K19-63)

10- Zeberced

Zümrüd nevinden meşhur bir cevherdir (Mütercim Asım 2009: 830). Yeşil renkli bir taştır ve başta felek, bahçe olmak üzere çeşitli tasvirlerde özellikle renk yönüyle kullanılır. Hararet azlığından dolayı zümrüt olamayan ve değerce zümrütten aşağı olan zebercedin az bulunduğu, İskender’in hazinesindeki cevherlerden biri olduğu söylenir (Argunşah 1999: 131). Göze iyi geldiği, cüzzamlı biri yemeyi adet edinirse bu illetten kurtulabileceği belirtilir (Argunşah 1999: 132).

Ahmet Paşa Divanında zeberced taşı, *tâk-ı zeberced*, *taht-ı zeberced*, *dürc-i zeberced* ifadeleriyle yer alır. Aşağıdaki beyitte güneş ışınlarının her yere yayıldığı belirtilirken *dürc-i zeberced* ile Güneş, *cevâhir* ile de Güneş ışınları anlatılır. Toprak üzerindeki her şey toprağın hazinesidir ve Güneş ışınları üzerine gelince mücevher kutusu açıldığında değerli taşlar nasıl parlıyorsa öyle parlar, kıymetli görünür:

Kufl açıp dürc-i zebercedden cevâhir dökdi kim
Hâk gencin eyleye gencine-i cevher Güneş (K19-3)

Gül bir sultan gibi zebercedden taht üzerinde başına yapraklardan cevahirli tac giyer ve başına parlak inciler saçılır. Gülün yeşil bir zemin üstündeki duruşu zeberced tahtta oturan padişah izlenimi verir:

Gül taht-ı zebercedde giyip tâc-ı murassa
Başına nisâr etti havâ lü'lü'-i lâlâ (K37-11)

Eskilere göre gök tabakası, felekler dokuz kattan oluşur (Onay 2009: 192). Şiirde *tâk-ı zeberced* tabiriyle yeşil gökyüzünün bu dokuz kat oluşuna göndermede bulunmuş ve feleklerin birbiri üstünde yay şeklinde sıralanışı da sevgilinin kaşına şekil bakımından benzetilmiştir:

Zihî çekip kaşın yayın halâs-ıtır-i âh etsem
Dokuz tâk-ı zebercedden tutarlarsa siper küynür (G101-2)

11- Şeb-çerağ

Gece parlayan yakut anlamındadır (Devellioğlu 2010: 1145). Türkçe adı *şimşirek taşıdır*. Bir nevi cevher olup geceleyin lamba gibi ışık saçmış. Şeb-çerağ adlı cevherin Hz. Peygamberin merkadlerine, Sultan Ahmet tarafından armağan sunulduğu bilinir (Onay 2009: 438).

Tuhfe-i Murâdî'de ise eski zamanlarda geceleri ışık saçan bir yakut olduğu, *ona kevkeb-i şeb-efrûz* ve *gevher-i şeb-çırâğ* dendiği anlatılır. Ayrıca bu cevher Keyhüsrev'in eline girmiş Keyhüsrev ona *câm-ı cihân-nümây* demiş ve sonra bu taş sırasıyla Nuşirevan ve Bağdat Halifesinin hazinesine girmiştir (Argunşah 1999: 119). Efsaneye göre *gâv-i bahrî* denilen hayvanın gece otlamak için karaya çıktığında bu cevheri ağzından çıkarıp etrafı aydınlattığı söylenir. Hızır'la ilgili rivayetlerde Hızır'ın zulumat (karanlıklar ülkesi) ülkesinde şeb-çerağla aydınlandığı bildirilir (Yeniterzi 2006: 378). Klasik şiirde de şeb-çerağ aydınlatici yönüyle şiirde yer almaktadır.

Ahmet Paşa divânında şeb-çerağ bir yerde geçer. Şair, şeb-çerağı gönülünün övünç incisi olarak görmekte ve feleğin mücevher gibi kıymetli sözlerini değersiz görüp yere çalmasını nedenini sormaktadır:

Çarh niçin yere çalar sözlerimin cevâhirin
Gevher-i şeb-çerağ iken dürr-i senâsı gönülümün (K14-13)

12- Lâciverd

Farsça *lâjverd*, *lâjüverd* denilen koyu mavi renkli, katı, parlak değerli bir süs taşıdır. Aynı zamanda mora yakın mavi renk anlamında da kullanılır. Bedaşşan şehrinin yakınlarındaki Lâciverd dağından çıkarılır. Bu taşı Hz. Süleyman'ın emriyle divler ortaya çıkarmıştır (Kutlar 2005: 222-223). Taşmanın sevda illetine, yemenin ciğer ve böbrekteki derde iyi geldiği, göze sürme şeklinde çekildiğinde gözün

nurunun arttırdığı metinlerde geçen sağlıkla ilgili faydalarından bazılarıdır (Argunşah 1999: 177).

Süs eşyalarında kullanılan laciverdin Ahmet Paşanın Divanındaki şiirlere bakıldığında nakkaş ve müzehhiplerin eserlerinde yararlandıkları bir taş olmasının yanısıra gökyüzünün aldığı renklerin anlatımında kullanılır. Ayrıca mora yakın bir sümbül çeşidi şeklinde yer aldığı da görülür.

Laciverd taşının içinde bulunan altın renkli parçacıklar ile laciverd gökyüzündeki yıldızların görüntüsü arasında ilişki kurulan aşağıdaki beyitte şair; sultanın adaletini, cömertliğini anlatırken onu sabahın Nuşirevân'ı olarak görür. Zira Nuşirevân sarayına adalet istemeye gelenlerden haberdar olmak için sarayının penceresinden aşağı bir zincir sarkıtmış ve zil bağlanan bu zinciri çalanlar meramlarını anlatmak için huzura alınmış. Bu yüzden zincire zincir-i adl, Nuşirevân'a da *Nuşîn-Revân-ı Âdil* (Karabey 1999: 41) denilmiştir:

Güyyâ Nuşîn-Revân-ı subhdur kim adl için

Lâciverdî kubbeye zincîr-i zer asar Güneş (K19-5)

Sevgilinin yüzü mushaf kabul edilirse Kevser suresi de sevgilinin ayva tüyleridir. Bu beyitte laciverd taş anlamından ziyade rengiyle ön plandadır:

Kâtib-i kudret cemâlin mushafın zeyn etmege

Lâciverd ile lebine Sûre-i Kevser yazar (G65-2)

Sonuç

XV. yüzyılda yaşamış olan Ahmet Paşanın şiirlerinde dönemin yaşayışına, kültürüne dair izler bulmak mümkündür. Şair maddî kültür ögesi olan ve toplumda değişik inaçlara konu olan taşlara da divanında sıkça yer vermektedir. Fakat taşları gerçek manalarının dışında daha çok sevgiliyi tasvir etmede, onun üstün özelliklerini anlatmada kullanılmaktadır. Klasik şiirde sultan, hükümdar gibi üst makamlardaki kişiler gibi görülen ve her haliyle, her hareketiyle farklı konumlandırılan sevgili; Ahmet Paşanın şiirlerinde de bu yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Şair muhayyilesinde yüceltiği sevgiliyi anlatırken kıymetli taşlardan yararlanmış ve o yüceliği pekiştirmiştir. Sevgilinin dudağı, yanağı akik, la'l gibi kırmızı taşlarla; dişleri ve sözleri de inciyle anlatılırken renk ilgisi ön plandadır. Ayrıca gökyüzünün, doğanın aldığı renk, lale, gül gibi çiçeklerin renkleri hep değerli taşlarla tasvir edilmiştir. Değerli taşlar gerçek manalarıyla ise daha çok eşyaların yapımında kullanılmasıyla şiirde yer bulmuştur.

Divan incelendiğinde şairin en fazla la'l taşına, en az şeb-çerağ taşına yer verdiği görülmektedir. Hatta la'l redifli, Fatih Sultan Mehmet için yazılan bir kasidenin de varlığı şairin bu taşta verdiği ehemmiyeti gösterir. La'l taşını ise sırasıyla inci, mercan, yakut, pîrûze, zeberced, zümrüd, mina, akik, elmas ve şebçerağ izlemektedir. Ayrıca divanda taşların çoğunlukla kasidelerde kullanıldığı görülmektedir. Kasidelerde sultanın cömertliği, saltanatının ihtişamı anlatılırken; gazelerde ise sevgiliye ait özellikleri betimlemede taşlardan yararlanılır. Maddî ve manevî birçok özelliğe sahip taşlara şiirde yer verilmesi taşların toplumdaki algısını yansıtmaya bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Nitekim şiir de içinde yazıldığı toplumun kültürel hayatından bağımsız değildir ve değerli taşlar da kültürel unsurlardan biridir.

EK

Der-Medh-i Sultan Mehmed Han

- 1- Lû'lü dışın kim olmuş ana perde-dâr la'l
Her dânesi düşürdü gözümde hezar la'l
- 2- Hâl-i ruhun dilimde kodu âteş üzre üd
Dürç-i lebin gözümde kodu yâdigâr la'l
- 3- Düşse şafak yerine lebin aksi nâ-gehân
Fihâl ola bu nüh felek-i bî-karâr la'l
- 4- Mercân lebin hayâline kan yudup ölenin
Adını yazsalar ola seng-i mezâr la'l
- 5- Kıldı saçın hevâsına kat'-ı alâka müşg
Etti lebin hayâline terk-i diyâr la'l
- 6- Gam çekmeyince kıymeti artar mı âşıkın
Kan yudmayınca buldu mu hiç i'tibâr la'l
- 7- Demler gelir ki cennet-i kûyunda dilberin
Eşkim cevâhiriyle olur her civâr la'l
- 8- Geldim yetim-i eşk ile hüsnün zekâtına
Sun büsen ile sâyiline ey nigâr-ı la'l
- 9- Sâkî cihân bezendi zümürüd bisât ile
Âl etme al eline yine lâle-vâr la'l
- 10- Deryâ-yi la'le zevrak-ı zer sal bu demde kim
Gevher saçar havâ bitirir hâk-sâr la'l
- 11- Etme ten-i za'ifimi kanlı yaşıma gark
Dizme bir ince iplige ey gül-izâr la'l
- 12- Dür gûş-vâr asılsa bünâ-gûşun üstüne
Aksiyle haddinin ola ol gûş-vâr la'l
- 13- Ey kân-ı hüsne la'l-i lebinden behâ veren
Bir handenin bahâsı degil sad hezâr la'l
- 14- Dedi lehim sözün inen alma zebânına
Elmâsdan sakın ki bulur inkişâr la'l
- 15- Dervîş-i aşk-bâza kerâmet degil mi kim
Bir göz yumup açınca olur her kenâr la'l
- 16- Kanlı yaşımı zülfün ucunda gören dedi
Rengîn latifedir tutar azgında mâr la'l
- 17- Urdun cefâ taşıyla sıdın çünkü gönlümü
Gevher sıdın ıvaz gerek ey şive-gâr la'l
- 18- Ferşin murassa etmege sahn-ı sarâyının
Eşk ü ruhum kapandı döşer zer-nigâr la'l
- 19- Nûş eyle câm-ı bâdeyi nûşin lebinle kim
Gûş-i kadehde zeyn ola bir gûş-vâr-i la'l
- 20- Dedim ki şeh gelir ne dökersin ayagına
Dedi ki leblerimden iki âb-dâr la'l
- 21- Sultân Muhammed ol ki behişt-i sarâyının
Topragı cevherinden eder iftîhâr la'l
- 22- Yüz sürdü tâcı gûşesine dürr-i şâh-vâr
Baş kodu tahtı ayagına bende-vâr la'l
- 23- Havfindan oldu bahşişinin zerd âftâb
Lûtfundan oldu sözlerinin şerm-sâr la'l
- 24- Teşbih olurdu hulkuna tutsa cihânı müşg
Temsil olurdu keffine dökse bihâr la'l
- 25- Yollarda la'li şöyle saçarsın fakîre kim

- Her kanda yürüsen olur ol reh-güzâr la'l
- 26- Şol şevkden ki yazalar alında adını
Hûn-ı cigerle yur yüzün ey Şehriyâr la'l
- 27- Yüz sürmeseydi sikkene bulmazdı zer bahâ
Bulmasa nâmin olmaz idi nâm-dâr la'l
- 28- İksir-i hâk-ı pâyıını ragbetle öpeli
Oldu akik iken leb-i rengin-i yâr la'l
- 29- Gevher-fişânlık edeli cûdun bulutları
Bâg içre dâmenin pür eder her enâr lâ'l
- 30- Cûdun denizlerinden ağaç çıksa dikseler
Pîrûze berg ola budagında simâr la'l
- 31- Alsa giyâh-ı rezm-gehin ehl-i kimyâ
Eylerdi zer yerine temâmü'l-ayâr lâ'l
- 32- Himmetle kûha bir nazar eylerse devletin
Suyu gül-âb ola kemer-i kûh-sâr lâ'l
- 33- Hâk-i süm-i semendine olmak için nisâr
Mâ'dinde nice nice çeker intizâr lâ'l
- 34- Adlin gününde koşmasa nâ-mahrem ile baş
Milk-i cihânda olmaz idi seng-sâr lâ'l
- 35- Ahdinde reng ugurladı lâ'l-i nigârdan
Ber-dâr olursa ugru gibi vechi vâr lâ'l
- 36- Deryâya düştü cûdun elinden dür-i hoş-âb
Ol korkudan edindi kayadan hisâr lâ'l
- 37- Cûdundan ihtiyât eder onun için olamaz
Dil-ber lebinde dahi olan âşikâr lâ'l
- 38- Lü'lü esir olup gelir âhır dizin dizin
Düşmân hisârı gibi olur târ-mâr lâ'l
- 39- *Gördü* elinde hâtemini tanıladı hîred
K'ol ebr-i dür-fişâna hoş olmuş süvâr lâ'l
- 40- Ey kân-ı lutf eline neden öykünürmüş ebr
K'ebriin sehâsı âb elinin bî-şümâr lâ'l
- 41- Erseydi Çin diyârına lâ'lin cevâhiri
Hergiz komazdı leb yerine büt-nigâr lâ'l
- 42- Keffin muhiti ger vere ebr-i bahâra nem
Yagmur yerine yagdıra fasl-ı bahâr lâ'l
- 43- Deryâya düşse katresi bârân-ı cûdunun
Mevc-i miyân güher ola seng-i kenâr la'l
- 44- Eşcârı bir dem etse sehân ebr-i terbiyet
Bâg-ı İrem gibi getire berg ü bâr-ı lâ'l
- 45- Ahcâra düşse pertev-i hürşid-i devletin
Ferrinden ede her haceri şu'le-dâr lâ'l
- 46- Reddin eli atarsa azîz-i cihân iken
Seng-i siyeh gibi ola her yerde hâr lâ'l
- 47- Bir gün elin sunarsa kapında su'âl için
Ferdâ-yı haşre dek saça dest-i çinâr lâ'l
- 48- Gerdûn saray-ı kadrine bir perde astı kim
Geh nakş gevher olur ana geh nigâr lâ'l
- 49- Şol denli hasm kanını dökdün ki korkudan
Kan yattu kan içinde ne denli ki var lâ'l
- 50- Bir câm içirdi cevher-i tigin adûya kim
Her cür'asından oldu yemin ü yesâr la'l
- 51- Hâk-i rehin müferrihine benzerim demiş

- Bâzâr içinde bulmak için i'tibâr lâ'l
 52- Ayb etme kim bahâsını görmüş terâzûda
 Bir saht-rûdur ey Şeh-i Cem-iktidâr lâ'l
 53- Yok sîm ü zer elimde ki saçam ayagına
 Rengin sözümle lâ-cerem ettim nisâr lâ'l
 54- Gördüm zamâne halka-be-güş oldu nazmıma
 Takdım kulağına yine bir gûş-vâr-ı lâ'l
 55- Şi'rim sefinesi iledir her kenâra dür
 Nazmım cevâhiriyle dolar her diyâr lâ'l
 56- Hikmet budur ki gözleri olsaydı fi'l-mesel
 Kan aklar idi Ahmed için zâr zâr lâ'l
 57- Nazm eylesem makâlîmi gûş eylese felek
 Çeşm-i kevâkib akıda leyl ü nehâr lâ'l
 58- Var ol nice ki terbiyet -i âfitâb ile
 Devrân içinde sengi kıla rûzigâr lâ'l
 59- Dünyâ harâcı dürc-i hazinende derc olup
 Her gün kapında harc ola yüz bin katâr lâ'l

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, M., 1999, *Tuhfe-i Murâdî (İnceleme-Metin-Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- COŞKUN, M.vd., 2011, *Gazel Şerhleri*, Kesit Yay., İstanbul.
- DEMİR, R. ve KILIÇ, M., 2003, “Cevahirnameler ve Osmanlılar Döneminde Yazılmış İki Cevahirname”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 14, s. 1-64.
- DEVELLİOĞLU, F., 2010, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- ERDEM, S., 1989, “Akîk”, *TDVİA*, C. 2, s. 262-263.
- HANÇERLİOĞLU, F., 2001, “Âb-ı hayât”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 1, s.2-7.
- İPEKTEN, H., 2007, *Bâkî Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara.
- KARABEY, T., 1999, *Ahmet Paşa Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara.
- KÖKSAL, M. A., 2013, *Peygamberler Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- KUTLAR, F.S., 2003, “Firuze”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 2, s.499-506.
- KUTLAR, F.S., 2005, *Klâsik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme*, Öncü Basımevi, Ankara.
- KUTLAR, F.S., 2005, “Lâciverd”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 4, s. 222-225.
- KUTLAR, F.S., 2005, “La'l”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 4, s. 229-230.
- KUTLAR, F.S., 2005, “Mercân”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 4, s.3 46-348.

- KUTLAR, F.S., 2005, “Mînâ”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 4, s. 387-389.
- MACİT, M., 2003, “Dür”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 2, s. 251.
- Mütercim Asım Efendi, 2006, *Burhan-ı Katı* (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs), Türk Dili Kurumu Yay., İstanbul.
- ONAY, A. T., 2009, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, H Yay., İstanbul.
- ÖZGERİŞ, M. M., 2011, *Ahmet Paşa Divanında Değerli Taşlar*, Atatürk Üniversitesi KKEF Lisans Bitirme Tezi, Erzurum.
- PALA, İ., 2003, “La’l”, *TDVİA*, C. 27, s. 69-70.
- PALA, İ., 2004, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yay., İstanbul.
- PALA, İ., 2006, “Mühr-i Süleyman”, *TDVİA*, s. 524-526.
- SOLMAZ, S., 2006, “Yâkût”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 6, s. 247.
- SUNGURHAN-EYDURAN, A., 2006, “Zümrüt”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 6, s. 333-334.
- TARLAN, A.T., 1992, *Ahmed Paşa Divanı*, Akçağ Yay., Ankara.
- TOLASA, H., 2001, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yay., Ankara.
- UZUN, M., 1992, “Burç”, *TDVİA*, C. 6, s. 424-426.
- YENİTERZİ, E., 2006, “Şeb-çerâğ”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., C. 5, s.378.